

«Чи з Назарета може вийти щось добре?»

Пишучи коментар до звернення Академії наук вищої школи України до президента України в справі реформування системи атестації науковців, я свідомо намагався показати сьогоднішню українську наукову ситуацію в усій її складності й неоднозначності. А відтак прагнув наголосити: лікуючи задавлені хвороби, слід керуватися правилом «не нашкодь!», аби не вбити пацієнта засобами, яких його ослаблений організм може просто не витримати.

Відтак я очікував на критику радше з боку тих, хто ладен декларувати, що в українській науці все гаразд (чи в основному все гаразд). І, зізнаюся, найменшою мірою сподівався на полемічний запал статті головного редактора «Критики», шановного професора Григорія Грабовича.

Вважаю за недоречно дискутувати про деталі. Зупинюся на головному, де між мною і моїм опонентом виникла *принципова* незгода.

Отже, у коментарі писав: бюрократичні заходи ВАК не зупинили

падіння фахового рівня дисертацій, особливо в соціо-гуманітарних науках (економіці, політології тощо), де виготовлення руками «наукових негрів» «замовних» дисертацій для бізнесовців, депутатів і чиновників стало рутинною практикою. І натомість створило низку суттєвих перешкод для сумлінних пошукачів з усіх галузей знань.

Та все ж слід визнати: попри очевидні проблеми, в більшості наук система атестації залишається більш-менш об'єктивною, не-сумлінні дисертації становлять незначний відсоток, а український кандидат фізико-математичних, хімічних чи технічних наук усе ще більш-менш відповідає за рівнем англійському чи американському докторові філософії. А український доктор наук із тих-таки напрямків — західному професорові.

Звісно, стан із соціо-гуманітарними науками залишається значно складнішим (відбиваючи всі «привади» постколоніальної ситуації). <...> Однак у загальній структурі українських науковців гуманітарі посідають менше ніж 10% — решта припадає на фізико-математиків, медико-біологів і «технарів». І хоча в публічних дискусіях голос літературознавців чи істориків лунає часом гучніше, пам'ятаймо: їхні проблеми ще не відбивають загального стану української науки.

Саме це очевидне для мене твердження про *відносну відповідність ступенів західного PhD та нашого кандидата* викликає справдешне (й неочікуване для мене — адже я свідомо уникав неоднозначних оцінок і наголошував відмінність ситуації в гуманітарних та природничих науках) обурення головного редактора «Критики»:

Все завершується кандидатською працею розміром до 180 сторінок. Я перебачив таких праць чимало (щоправда, здебільша з гуманітарних наук); жодна не мала насправді дослідницького, наукового характеру. Велика більшість із них — реферативні. Чимало із серйозним напоруванням поверхового списування. <...> Жодна із тих кандидатських дисертацій, які я бачив, не краща від пересічної американської магістерської, тобто М.А. Весь процес підготування такого кандидата наук триває три роки. І це все тепер прирівнюється до PhD? Нібито на повному серйозі?

На жаль, мій шановний опонент не додав списку дисертацій, на які він покликається, роблячи свій висновок (особливо мене

цікавила би при цьому його *негуманітарна* частина). Але за браком такого списку залишається вірити на слово: професор Грабович справді бачив чимало українських кандидатських (кілька десятків? сотень? — адже сумлінний науковець не може зробити висновку на малому масиві даних!) і не виявилося серед них *жодної* дослідницької, *жодної* кращої від рівня американського М.А. (магістра мистецтв).

Вдамся, може, до забороненого прийому, але, покликаючись на авторитет доброго фізика й доброго письменника Чарльза Персі Сноу з його знаменитою статтею про «дві культури», наголошу: фізик із широкими гуманітарними зацікавленнями часто перебуває в кращій позиції, ніж гуманітар із широкими фізичними. Адже такий фізик може (за певного рівня начитаності) не випадати (чи майже не випадати) з дискусії про Шекспіра, тоді коли гуманітар змушений буде визнати: фахово судити про квантову механіку чи теорію відносності йому таки

ступенів радянського кандидата й польського доктора (та радянського доктора й польського доктора габілітованого), вважаючи їх іще одним наслідком явної нерівноправності стосунків між колишніми СРСР та ПНР: польські науковці, мовляв, «розуміли, що це явний нонсенс, але чи могла Польща Варшавського пакту, *de facto* окупована советами, проти того заперечити?». Підписання аналогічних угод уже між посткомуністичною Польщею й незалежними Росією та Україною він пояснює... потребою підтримувати «добросусідські відносини». Цей аргумент, щоправда, значно більшою мірою застосовний до України, аніж до Росії, але ж повірмо й тут...

Та от цікаво: чим професор Грабович пояснить аналогічний пункт міжурядової Угоди між Україною та Францією, підписаної 14 червня 2005 року (набула чинності 1 березня 2007 року): «Диплом кандидата наук, виданий уповноваженим органом

(радше напівесеїстичними). Але я маю багато академічних знайомих-гуманітарів (частина з них належить до кола «Критики»). І мені ніколи не спало би на думку образити літературознавців Степана Захаркіна чи Тетяну Рязанцеву (називаю їх, бо їхні прізвища є в тому ж числі часопису), оголосивши, що їхні дисертації компілятивні чи в кращому разі тягнуть на рівень М.А. Я так само знаю дуже добрих українських істориків-кандидатів наук, яких на престижних міжнародних конференціях називають «докторами» без жодних знижок (і докторів, до яких звертаються: «пане професоре!»). Очевидно, є в нас і якісні, обізнані із сучасними методологіями кандидати й доктори — правники, мистецтвознавці, етнологи, філософи (список можна вести далі).

Отже, і щодо цього сегменту української науки не все так однозначно, як видається професорові Грабовичу. Очевидно, й тут його полемічний випад — із тієї ж царини, що й вікопомне: «Чи з Назарета може вийти щось добре?».

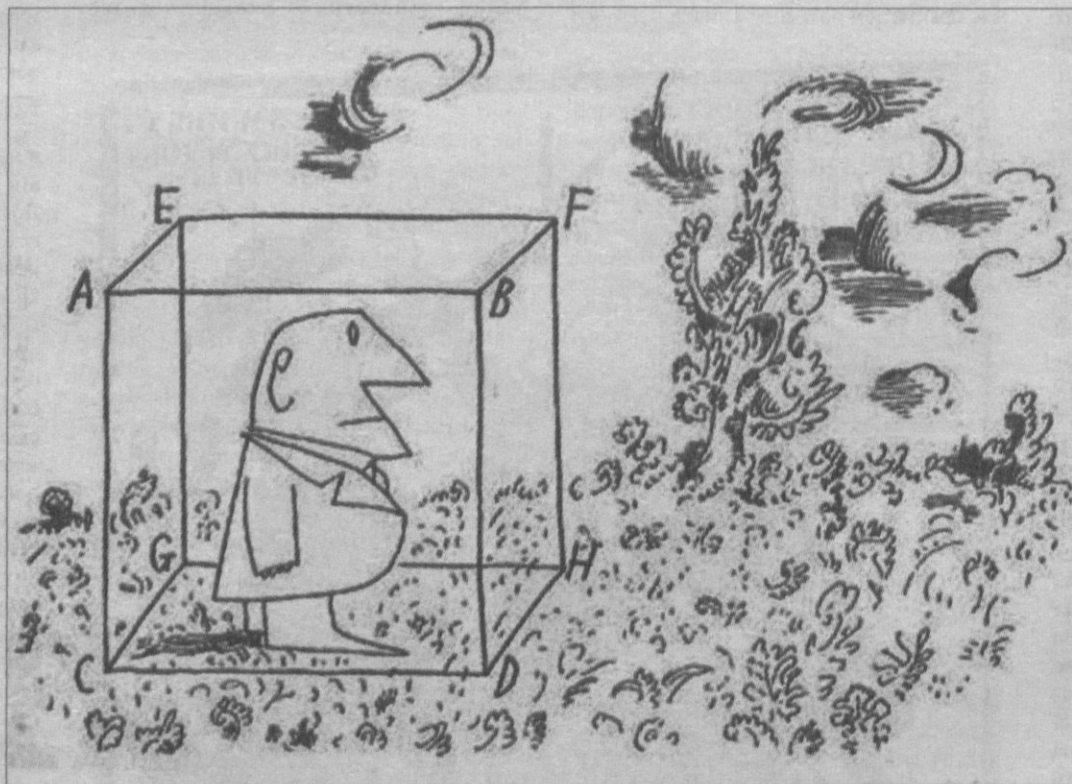
Охоче вірою: моїм опонентом керувало бажання зробити українську науку кращою. Але таке бажання мусить нести й *позитивну програму*: що робити, аби принести користь *тут і тепер*. А тим часом текст професора Грабовича насправді міг би стати *потужним важелем* у руках тих, хто вважає, що жодна наука в Україні взагалі не потрібна, що плекати її — річ *безнадійна*. Адже якби ситуація була насправді *аж така погана*, як стверджує професор Грабович, нашу науку треба було би *піднімати з нуля*, запрошуючи менеджерів і дослідників із-за кордону (адже до чогось, понад звичайну компіляцію, тубільці не доросли!). А це потребувало би величезних коштів, яких Україна просто не має (спроби створити «з нуля» бразильську, мексиканську й ірландську науки, запрошуючи, зокрема й українських, кандидатів і докторів, попри астрономічні капіталовкладення, ще й близько не підвели ці держави навіть до сьогоднішньої далекої від розквіту української ситуації — це переконливо засвідчує кількість і якість публікацій у провідних реферованих виданнях).

Підкреслю: пишу це не як чиновник, якому належить опікуватися наукою з посадових обов'язків, а як людина, що присвятила українській науці все життя. І якій справді болить її майбутнє. І яка гостро розуміє необхідність реформ. Але яка, однак, вірить: українська наука зберегла достатній потенціал, аби (за наявності відповідної політичної волі державного керівництва — бо ж без певного рівня підтримки не зробиш нічого) подолати хвороби самостійно й забезпечувати собі й надалі шановане місце в світі принаймні за низкою стратегічних напрямків.

Я завжди щиро шанував професора Грабовича як непересічного науковця і як людину, котра багато робить, аби змінити ситуацію в нашому літературознавстві на краще. А відтак я завжди (зокрема й публічно) намагався відповідати на закиди окремих наших «патріотів від науки», які вигукують: «Професор Грабовиче! патологічно ненавидить усе українське».

Я досі переконаний: ті, хто так говорять, не мають рації. Ідеться радше про Франкове «не люблю — з надмірної любові». Але віднині мені буде складно знайти аргументи, коли ці люди тиятимуть мені пасаж про ганебно погані українські кандидатські. І то про всі, без жодного винятку!

Максим Стріха,
доктор фізико-математичних наук,
письменник

Malinova Cova. Cretifisepa © The Saul Steinberg Foundation

не під силу. Із цього мушу висувати інше: фахово оцінити українські (й американські) негуманітарні дисертації професор Грабович (навіть коли тримав їх у руках) не міг. Про гуманітарні скажу трохи далі.

А поки мушу наголосити (бо ж мій опонент трактував мене як такого собі тубільця з Богом забутого острова, що взявся судити про невідомі йому широкі світи): упродовж 25 років роботи фізика я постійно (навіть у радянські часи) спілкувався із закордонними колегами. Основні мої статті надруковано поза межами України в часописах із добрими імпакт-факторами (європейських «Physica Status Solidi» і «Journal of Physics», російських «Журнале Экспериментальной и Теоретической Физики» та «Письмах ЖЭТФ»). Відтак мені випадало оцінювати досить багато дисертацій на ступінь PhD з *фізики*, виконаних у різних університетах світу. Мій висновок корелює з висновком моїх колег: це *приблизно* рівень нашої кандидатської з фізики. Причому з відхиленнями частіше в *нижчий*, аніж у вищий бік.

Я сам ніколи не оцінював дисертацій на PhD із математики, хімії чи інженерії. Але зі спілкування з колегами знаю: цю конвенцію (PhD = кандидат; professor = доктор наук) *визнають щодо природничих і технічних наук* по обидва боки колишньої залізної завіси. І підтвердження цьому — високі позиції, що їх посідають мої колеги з колишнього СРСР у провідних лабораторіях і університетах світу.

Професор Грабович наводить приклад давніх угод про взаємну релевантність

України, і диплом доктора, виданий у Франції уповноваженими на те вищими навчальними закладами, визнаються документами одного рівня». Адже Францію (на відміну від Польщі) в надмірному українофільстві ніхто ніколи не звинувачував. І до наукової периферії віднести цю країну аж ніяк не випадає.

Звісно, можна й цю угоду оголосити лишень випадковим успіхом української наукової дипломатії в сприятливий час після перемоги Майдану. Проте безсторонній читач схилитиметься, напевно, до простішого пояснення: «благословляючи» таку домовленість, французький уряд (який, будучи демократичним, не міг ігнорувати усталеної думки власної наукової спільноти), спирався не на «політичні міркування», а лишень на очевидний стан речей...

Ситуація з українськими дисертаціями протягом останніх років, на жаль, не покращувалася. Але кричущі проблеми стосувалися насамперед сегменту соціо-гуманітарних наук, який посідає (такі реалії!) відносно незначну вагу в загальній структурі української науки. Отже, згадана конвенція (поза гуманітарним сектором, *де її ніколи й не було*) поки що не захиталася. Хоча могла би захитатися — якби в Україні далі тривав занепад природничих і технічних наук. Проте тенденції останнього часу все-таки дають підстави для дуже обережного, але оптимізму.

А тепер щодо наук гуманітарних. Так сталося, що я маю кілька текстів із перекладознавства й cultural studies, хоч і не вважаю їх цілком академічними